

З ДОСВІДУ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ МАЛОКОМПЛЕКТНИХ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛ ЗА КОРДОНОМ

Статтю присвячено узагальненню досвіду розв'язання проблем малокомплектних сільських шкіл за кордоном. Зокрема, розглянуто досвід Казахстану, Росії, США, Польщі, Фінляндії з урахуванням природничої, соціально-економічної специфіки, а також особливостей державної освітньої політики щодо сільських шкіл. Визначено роль громади, дитячих громадських організацій на селі, різні моделі малокомплектних шкіл.

Ключові слова: малокомплектна школа, інтеграція ресурсів, однокімнатні школи, сільська громада, дитячі громадські організації, адаптація моделей школи.

Найбільш проблемною в системі освіти сільської місцевості є малокомплектна школа. Малокомплектною вважається школа без паралельних класів, з нечисленним контингентом учнів, де зазвичай учні двох, трьох або чотирьох класів об'єднуються в один клас-комплект, з яким працює один учитель.

У мережі закладів загальної середньої освіти на селі малокомплектні школи в Україні становлять близько 20% [7, с. 3].

Останніми роками в Україні здійснюються пошуки шляхів оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільських районах, які залежать від демографічних, соціальних, економічних, природно-географічних та інших чинників. Отже, для пошуку таких шляхів може стати у нагоді досвід діяльності сільських шкіл за кордоном.

Серед сучасних наукових досліджень досвіду розв'язання проблем малокомплектної сільської школи у зарубіжній освіті найбільш відомі праці М. Бабяж [1], Л. Зайцевої [4], А. Куличкова [6], Ф. Мумінова [8], М. Червоного [10] та ін.

У сучасній вітчизняній науково-педагогічній літературі недостатньо уваги приділено вивченню зарубіжного досвіду діяльності сільської школи при всій гостроті цієї проблеми для України.

Мета статті – теоретично узагальнити досвід діяльності малокомплектних сільських шкіл у деяких країнах зарубіжжя та визначити основні тенденції освітньої політики щодо таких шкіл.

Малокомплектні сільські школи у кожній країні працюють в умовах специфіки розвитку аграрного сектору держави, специфіки соціокультурного оточення, державної освітньої політики, традиційної національної освітньої практики.

Найбільш наближеними є умови діяльності малокомплектних шкіл України, Польщі та Росії. В освітній політиці щодо таких шкіл головною є роль держави (у фінансуванні, матеріально-технічному утриманні, кадровому забезпеченні тощо). Для малокомплектних шкіл характерними є слабка матеріально-технічна база; відсутність спеціальних форм підвищення кваліфікації, професійного вдосконалення та відповідних методичних матеріалів для сільських учителів; відсутність будь-якої позаурочної діяльності (часто це пояснюється тим, що учні живуть далеко від місця навчання та батьки не погоджуються на збільшення навантаження); істотно менше можливостей для вивчення інформатики тощо.

Дослідники виділяють такі ініціативи в освітній системі Польщі, які схожі з українськими та російськими:

1. Принцип “маленькі, дорогі і слабкі школи – ліквідувати”. Але при цьому підкреслюється, що треба відзначати безперспективні школи й такі, яким необхідно на-

дати допомогу, обладнати сучасними засобами навчання, і тоді вони зможуть виконувати свою місію.

2. У Польщі органам фінансування та управління освітою пропонується встановити певні норми ставок залежно від числа відділень і кількості учнів. При працевлаштуванні більшої кількості вчителів від норми гміні (гміна – адміністративно-територіальна одиниця в Польщі) пропонується доплачувати їм зі власних коштів. У Росії практика так званого подушового фінансування пройшла стадію експерименту й поширилася в більшості регіонів, породжуючи при цьому значні проблеми.

3. У Польщі невелику кількість учителів пропонується готувати спеціально для роботи в системі об'єднаних класів. Для цього випущено спеціальну постанову Міністерства національної освіти Республіки Польща. Однак фіксується, що реалізацією цієї постанови не займається фактично жоден навчальний заклад; подібне навчання відсутнє і в програмах післядипломних курсів. Аналогічно слабо виглядає практика підготовки вчителів для роботи в системі об'єднаних класів і в російських навчальних закладах, хоча розробки таких методик різновікового навчання ведуться [4, с. 28].

4. У Росії та Польщі розуміють, що важливим елементом підготовки сільських учителів могло б стати навчання двох спеціальностей. У культурно відсталих регіонах такі фахівці підвищили б якість навчання. Однак у Росії подвійні спеціальності в стандартах вищої професійної педагогічної освіти ліквідовані [10, с. 97].

Крім того, виділяються й відмінності у розв'язанні проблем малокомплектної школи у Польщі та Україні. У Польщі на вимогах до підготовки учнів у сільській місцевості освіти позначається політика розвитку ремісничих і технічних училищ.

Наприклад, пропонується створити мережу гмінних гімназій, тобто шкіл з 3-річним циклом навчання на базі 6-річних початкових шкіл, у тому числі для сільської молоді. Це на рік продовжило б для учнівської молоді можливість вибору подальшого шляху навчання, а освітнім установам надало б можливості для реалізації нових навчальних програм і виконання дидактичних, виховних і опікувальних функцій. Ця пропозиція не є простою у своїй реалізації, вона вимагає припливу в сільські школи висококваліфікованих учителів, організації позакласних занять, визначення виховної роботи як основної функції школи під час занять і після них і організації відповідного харчування в шкільних їдальнях.

Також розглядається варіант організації роботи вчителя-професіонала, котрий приїжджав би на деякі заняття допомагати постійним педагогам. Така практика вже давно застосовується в маленьких сільських школах у США [10, с. 98].

Специфіка американської політики в галузі освіти на сьогодні полягає в тому, що в США намагаються зберегти кожну, навіть найменшу сільську школу. Якщо ж в окрузі залишається зовсім мало учнів, то там створюються так звані однокімнатні школи. В однокімнатній школі один учитель займається з дітьми різного віку й часто викладає декілька предметів одразу. Кожна дитина вчиться за індивідуальною програмою. Головна відмінність подібних шкіл в Америці – матеріальне заохочення вчителів. Заробітна плата педагога сільської “малокомплектної” школи в два рази більше, ніж у міських колег [5]. У США розгорнуто програму реконструкції великих шкіл у маленькі, таким чином американці намагаються впоратися з хвилею підліткової агресії [10].

У працях американських учених, присвячених життю сучасного американського села, відзначається, що характер відносин сільської школи США з місцевою громадою значною мірою детермінований тими процесами, які відбуваються у розвитку аграрних регіонів США, а також специфічними особливостями сільського мікросоціуму, який є найважливішим педагогічним фактором [12–14; 17].

Шкільна освіта на селі відображає процеси, що відбуваються в економіці і в житті суспільства. Зменшення кількості жителів у сільських громадах призводить до закриття місцевих шкіл, з втратою яких громади втрачають усе працездатне населення, оскільки молоді сім'ї з дітьми переїжджають у ті місцевості, де є гарні школи [15; 16].

Сільська школа США традиційно є складовою місцевого співтовариства й відчуває сильний вплив з боку громади. Громада через консультативну раду фінансує школу, наймає вчителів і визначає їх заробітну плату, бере участь у визначенні змісту освіти й навчальних програм як загального, такі професійного навчання. Таким чином, школа покликана у своїй роботі керуватися інтересами громади й виконувати її своєрідне соціальне замовлення щодо підготовки місцевих трудових ресурсів [17, с. 28].

США має багаторічний досвід діяльності клубів “4-Ейч” і Майбутні фермери Америки (МФА) в сільській громаді. Спеціальна робота дитячих громадських організацій в умовах американського сільського мікросоціуму з конструювання й розвитку виховного середовища включає в себе такі напрями, які з успіхом можна використувати в нашій загальноосвітній школі:

- педагогічний вплив на сім'ю як чинник виховання – залучення батьків, бабусь і дідусів, старших братів і сестер як добровільних лідерів місцевих відділень дитячих організацій; створення та розвиток виховного колективу як середовища проживання й самоактуалізації дитини;
- проведення силами членів організацій моніторингу потреб жителів мікросоціуму й організація спільної діяльності з громадою з благоустрою та розвитку інфраструктури села;
- залучення дітей та жителів громади до створення предметного середовища виховання: інтер'єрів шкіл і приміщень місцевих відділень МФА і клубів “4-Ейч”, наочних посібників, інвентарю; активна участь в організації, проведенні сезонних і постійних місцевих, регіональних і загальнонаціональних ярмарків як форми розвитку торгівлі й дозвілля сільського населення;
- спільні благодійні акції місцевих відділень школи та церковних громад;
- проведення великої кількості конференцій лідерів і таборів для дітей, викладачів та волонтерів;
- реалізація програм екологічного виховання: екскурсії і походи, допомога тваринам у зимівлі, акції з очищення пляжів, парків, інших місць відпочинку тощо;
- спільна робота з державними органами та бізнес-структурами щодо апробації і розповсюдження передових технологій в агробізнесі, нових порід тварин і сортів рослин тощо;
- створення умов для співпраці представників різних поколінь, красзнавча й патронажна робота;
- залучення представників малого й середнього бізнесу для проведення профорієнтаційних заходів тощо [6, с. 101].

Багато дослідників схильні вважати, що, незважаючи на обмежені можливості сільських шкіл щодо різноманітності навчальних дисциплін, укомплектованості шкіл висококваліфікованими кадрами й недостатність фінансування, малі сільські школи можуть запропонувати своїм учням більш якісну освіту, саме завдяки своїм малим розмірам і тісній співпраці з місцевою сільською громадою та батьками школярів [18].

У Фінляндії для порятунку сільських шкіл створена і діє організація “Сільський рух” [2]. Зокрема, в Лапландії – місцевості, де проживає корінний народ Фінляндії, – саами, велика кількість малокомплектних шкіл. Відповідно їх проблеми вирішують по-своєму. Уряд Лапландії дуже обережно ставиться до малокомплектних шкіл і до збері-

гання мови й культури саамів. Наприклад, дітей до школи можуть підвозити на відстань до ста кілометрів. Інтернатів, подібних таким, у котрих живуть діти з віддалених від базової школи населених пунктів, у Лапландії немає. Для підвезення дітей орендують спеціальне таксі, а муніципалітет оплачує ці витрати [10, с. 98].

Існує декілька основних шляхів розв'язання проблем сільських шкіл:

- в країнах пострадянського простору, Східній Європі існує практика закриття малокомплектних шкіл, оскільки вони є економічно не вигідними для держави;
- у ряді розвинутих країн школи, у тому числі й малокомплектні, добре фінансуються. Так, у США спеціальна програма передбачає встановлення зв'язків з діловими колами громадськості, тобто малокомплектна школа виступає як частина соціально-господарського комплексу держави, і їй приділяється належна увага;
- висока густина населення в Західній Європі дає змогу здійснювати підвезення учнів з нечисленних населених пунктів у повнокомплектні школи;
- в Австралії проблему навчання дітей, що мешкають у віддалених населених пунктах і на стійбищах, вирішують за допомогою ІКТ-технологій [9].

Подолання відставання освіти на селі в Казахстані вчені розглядають з позицій урахування суворих природно-кліматичних умов, гірського рельєфу місцевості; складного національно-етнічного й демографічного складу населення; особливостей заселеності території, переважання дрібних, важкодоступних, віддалених один від одного й від культурних центрів селищ і виробничих ділянок; профілю народного господарства, домінування відгонного тваринництва в структурі зайнятості місцевих жителів та інших чинників [8].

У Казахстані механізми адаптації типових структур малокомплектних шкіл передбачають:

- створення традиційних сільських шкіл, але на базі великих освітніх установ, які одночасно виконують у централізованому порядку різні функції освітнього закладу;
- формування сільської шкільної системи, що відрізняється частковою централізацією освітніх процесів;
- організацію регіональних філій школи, здатних самостійно здійснювати організаційно-методичне керівництво філіями окремих зон у періоди їх найбільшої ізоляції від основної школи. Одним з управлінських рішень проблем малокомплектної сільської школи є інтеграція освітніх ресурсів, що дає змогу підвищити повноту задоволення запитів жителів сучасних сільських районів [8].

Проблеми та роль малокомплектних шкіл у сучасній освітній ситуації різних країн відрізняються одна від одної, не схожі принципи збереження таких шкіл і освітня практика, що викликає інтерес. Одним з важливих чинників, що впливають на життєстійкість цих освітніх закладів, є, перш за все, роль соціальних інститутів, що функціонують на селі, звичайно, за умови, що демографічна ситуація в конкретному населеному пункті не буде погіршуватися. У цьому разі збереження малокомплектної школи має явні переваги, як показує досвід інших країн, і дає змогу по-новому визначити концепцію освітніх технологій і методик навчання, відповідних дидактичній базі нечисленних шкіл [10, с. 98].

Висновки. Проблеми малокомплектної сільської школи (матеріально-технічне, кадрове забезпечення, якість освіти тощо) є характерними для багатьох країн світу. Але шляхи розв'язання цих проблем залежать від природничих особливостей, характеру розвитку аграрного сектору країни, можливостей фінансового забезпечення освіти в країні, національних традицій тощо. Так, більш сприятливі можливості утримання малокомплектних сільських шкіл у США багато в чому пояснюються тим, що “раніше

традиційне сільськогосподарське виробництво на основі фермерського господарювання в ході багаторічної еволюції перетворилося на вигідний агробізнес. Сталося це внаслідок організаційно-технологічної інтеграції трьох сфер: виробництва засобів виробництва для аграрних потреб, власне сільського господарства й гігантської індустрії переробки, транспортування, зберігання й реалізації сільськогосподарської продукції [11, с. 101].

Отже, для розв'язання проблем малокомплектної сільської школи в Україні важливо визначити зарубіжний досвід, а саме: залучення сільської громади до утримання школи, впливу на якість освітнього процесу; спрямованість діяльності школи на забезпечення потреб громади тощо; педагогізація соціального середовища школи; організація дитячих громадських організацій; використання Інтернет, ІКТ-технологій для підвищення якості освітнього процесу; разом із проектом “шкільний автобус” використання проекту “вчитель, що подорожує”; використання різних механізмів адаптації типових структур малокомплектних шкіл до особливостей сільського середовища тощо.

Подальшого дослідження потребують не тільки соціально-економічні умови, а й методологічні засади оптимізації мережі сільських шкіл.

Список використаної літератури

1. Бабяж М. Сельская школа в Польше: история и современность : монография / М. Бабяж ; пер. с польск. : Бюро переводов “Inter-Text”. – Брест : Академия, 2006. – 104 с.
2. Гаева Г. В Лапландии тоже есть малокомплектные школы [Электронный ресурс] / Г. Гаева // Республика. – 2008. – Режим доступа: <http://www.gazeta-respublika.ru/article.php/14498>.
3. Дейкун Д. І. Методичні рекомендації з оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільських районах : навч.-метод. посіб. / Д. І. Дейкун, О. В. Пастовенський. – Київ : Поліграфкнига, 2011. – 258 с.
4. Зайцева Л. А. Подготовка будущих учителей начальных классов к работе в сельской школе / Л. А. Зайцева и др. // Сельская школа: проблемы организации образовательного процесса : сб. статей. – Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2008. С. 27–33.
5. Зыков М. Б. Прошлое, настоящее и будущее однокомнатной сельской школы США / М. Б. Зыков // Образование в сельских регионах России и США как часть мирового образовательного процесса / отв. ред. О. И. Пузырева ; Л. А. Зайцева. – Рязань : РГПУ им. С. А. Есенина, 2006. – 145 с.
6. Куличков А. А. Деятельность детских общественных организаций США по педагогизации сельского микросоциума / А. А. Куличков // Образование в сельских регионах России и США как часть мирового образовательного процесса : материалы Междун. науч.-практ. конференции, 24–26 октября 2006 г. / отв. ред. И. Пузырева. – Рязань : Рязан. гос. ун-т им. С. А. Есенина, 2006. – 184 с.
7. Мелешко В. В. Управління малокомплектними початковими школами різної структури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Мелешко. – Київ, 2002. – 22 с.
8. Муминов Ф. У. Совершенствование деятельности малокомплектных школ в условиях сельской местности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 [Электронный ресурс] / Фируз Усмонович Муминов ; Академия образования Таджикистана. – Душанбе, 2014. – Режим доступа: <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/sovershenstvovanie-deyatelnosti-malokomplektnyh-shkol-v-uslovijah-selskoj-mestnosti.html>.
9. Проект Концепции развития малокомплектной школы в Республике Казахстан [Электронный ресурс]. – Астана, 2009. – Режим доступа: <http://lib.exdat.com/docs/1894/index-117930-2.html>.
10. Червоный М. А. Проблемы малокомплектной школы в современной образовательной ситуации (примеры разных стран) / М. А. Червоный // Вестник ТГПУ. – 2009. – Вып. 5 (83). – С. 95–98.

11. Черняков Б. А. Особенности аграрного законодательства США / Борис Черняков // США и Канада: экономика – политика – культура. – 2004. – № 6 (414). – С. 101–115; № 7 (415). – С. 101–102, 107–112.
12. Harmon H. Rural Schools in a Global Economy [Electronic resource] // The School Administrator Web Edition, October, 1997. Retrieved April 27, 2004 – Mode of access: http://www.aasa.org/publications/sa/1997_10/harmon.htm.
13. Harmon H. Planning Schools for Rural Communities. / H. Harmon, C. Howley, C. Smith, B. Dickens // The Rural Center at AEL. ERIC/CRESS. Charleston, WV. – 1998.
14. Holton M. L. Making Rural Economics Work in Small Communities [Electronic resource] / M. L. Holton // Surveying National Events Affecting Rural America: A Newsletter. Center for Rural Affairs, Lyons NE. February, 2004. Retrieved March 4, 2004. – Mode of access: http://www.cfra.org/newsletter/2004_02.htm.
15. Stephens E. R., Collins T., Stern J., Sanders J. R. Milestones in Rural Education 1950–2000: A 2001 SERVE Special Report. First Printing, 2001. OERI, U.S. Department of Education, No ED-01-CO-0015. – 8 p.
16. Taylor K. W. Parents and children learn together / K. W. Taylor. – New York : Teachers College Press, 1981.
17. Theobald P. Teaching the commons: place, pride, and the renewal of community / P. Theobald. – Westview Press, Boulder, CO, 1997.
18. U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics, The Condition of Education 2002 in Brief, NCEES 2002-011, by John Wirt and Andrea Livingston. – Washington, 2002.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2014.

Ястребова В. Я. Из опыта решения проблем малокомплектных сельских школ за рубежом

Статья посвящена обобщению опыта решения проблем малокомплектных сельских школ за рубежом. В частности, рассматривается опыт Казахстана, России, США, Польши, Финляндии с учетом специфики природных условий, социально-экономической специфики, а также особенностей государственной образовательной политики в отношении сельских школ. Определяется роль общины, детских общественных организаций на селе, различные модели малокомплектных школ.

Ключевые слова: малокомплектная школа, интеграция ресурсов, однокомнатные школы, сельская община, детские общественные организации, адаптация моделей школы.

Yastrebova V. The Experience of the Solutions of Problems of Small Complete Village's Schools Abroad

The article is devoted to generalization of the experience of the solution of problems of small complete village's schools abroad, and it is especially actual in the conditions of policy of optimization of village's education in Ukraine. The experience of work of small complete village's schools of Kazakhstan, Russia, USA, Poland, Finland analyzed from the positions of peculiarities of development of the agricultural sector, natural features, specificity of social and cultural environment, national traditions, state policy in the region of village's education. The article describes the various ways of ensuring of the realization of the educational functions of small complete village's school. One of them is the organization of work of subject teachers who came to help to hold the lessons to the permanent teachers, which combine the teaching of some subjects. The active cooperation of the school with the village's community, the development of the village children's organizations has been perspective too. Deserves the attention the management integration of educational resources to improve the quality of education in small complete schools. At the small complete schools abroad are widely used Internet and ICT – technologies to improve the quality of education. It is noteworthy that in countries that have the high developed agroindustrial complex, the potential of small complete schools is estimated highly enough because of the low occupancy of the pupils and, therefore, the greater opportunities for individual and personal approaches.

Key words: small complete school, integration of resources, one-room schools, village communities, children's public organizations, the adaptation of models of school.